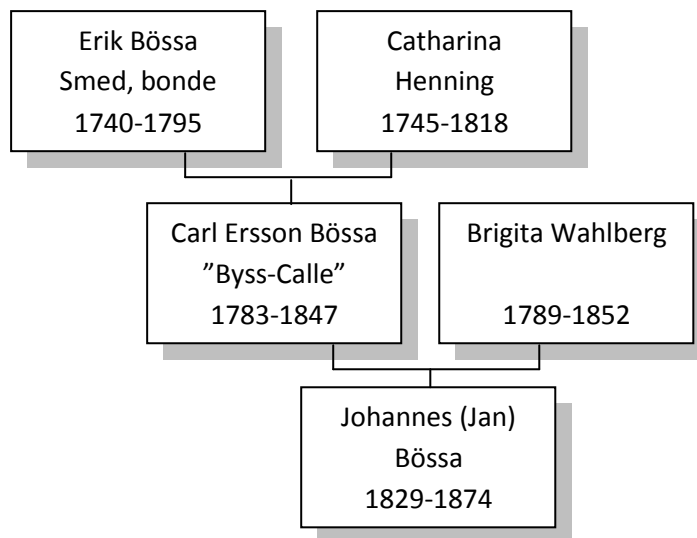

Carl "Byss-Calle" Ersson Bössa 1783-1847

Den berömde spelmannen **Byss-Calle** hette enligt dopboken Carl Ersson men benämndes även i många husförhörslängder som Carl Ersson Bössa och i dödboken Carl Ersson Bossard. Han var en legendarisk nyckelharpsspelman med vallonska anor på både sin mors och sin fars sida där de bott i Älvkarleby socken i norra Uppland i flera generationer.

Många av hans låtar spelas än i dag. Den 20/7 1947 restes en minnessten vid Gammelgården mitt emot kyrkan i Älvkarleby med texten:

*Till minne av Carl Ersson Bössa, ByssCalle, 26/4 1783-9/1 1847.
Bygdens störste spelman.*

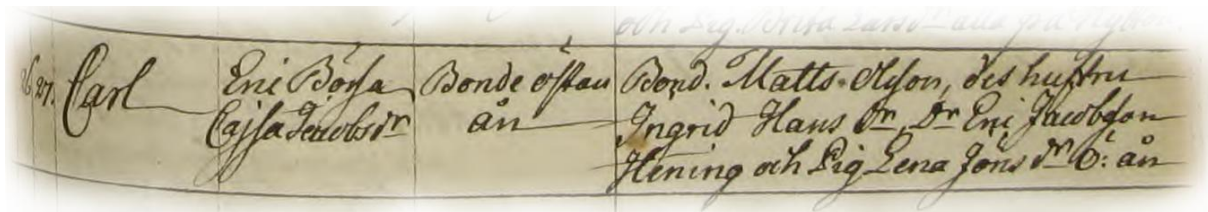
Varje sommar, den tredje söndagen i augusti, fylls Gammelgården mittemot kyrkan i Älvkarleby av toner från mängder av nyckelharpor. Då arrangeras Byss Calle-stämman med uppspelningar under hela dagen. Byss-Callestämman är en av Upplands största spelmansstämmor och flera hundra spelmän och besökare kommer varje år.

Carl Ersson Bössa föddes den 26 april år 1783 som Erik Bössas och Katarina Hennings 7:e barn. Barnadödligheten var stor, hans äldste bror Johan och hans syster Kristina dog båda vid 5 års ålder och brodern Erik när han var 1,5 år. Kvar i barnaskaran vid Carls födelse fanns brodern Jacob 14 år, systemen Margareta 11 år och Anders 3 år.

Älvkarleö bruk som det såg ut 1798.

Carls far Erik Johansson Bössa hade tidigare arbetat som hammarsmed på Älvkarleö bruk men hade vid 25 års ålder bytt yrke och blivit bonde vid Östanån i Älvkarleby. På gården fanns även den sjuklige och ofärdige Pehr Henning, Carls morbror. Pehr dör 1794, 47 år gammal.

Ur Älvkarleby's dopbok 1783.

År 1795 dör den 12-årige Carls far efter en tids sjukdom, i dödboken anges dödsorsaken som "afmattnande". Han blev 54 år. Carls storebror Jacob, som nu är 26 år, övertar ansvaret för gården. Men 1799 dör även Jacob 30 år gammal av rötfeber. Carls bror Anders har flyttat till Stockholm några år tidigare men återvänder nu hem till Östanån och tar över gården bara 19 år gammal. Han gifter sig och skaffar egna barn och blir dessutom nämndeman, men Carl och hans mor och syster får bo kvar på gården.

Carl, som nu är kring 20 år, börjar arbeta som pråmkarl. Från bruket i Älvkarleby och upplagsplatsen Sand i Östanå fraktades ankare och stångjärn med pråmar på Dalälven till Skutskär. Det var där från forsens brus Carl fick sin inspiration, han hade också gott om tid till träning på pråmen. Det sägs att han en vår, när älven gått upp och isstyckena dansade framför pråmen, tyckt att de sjöng en munter melodi. Han tog fram harpan och sökte härma de klirrande ljuden. Det blev så småningom en polska som fick namnet "Isbrytarn".

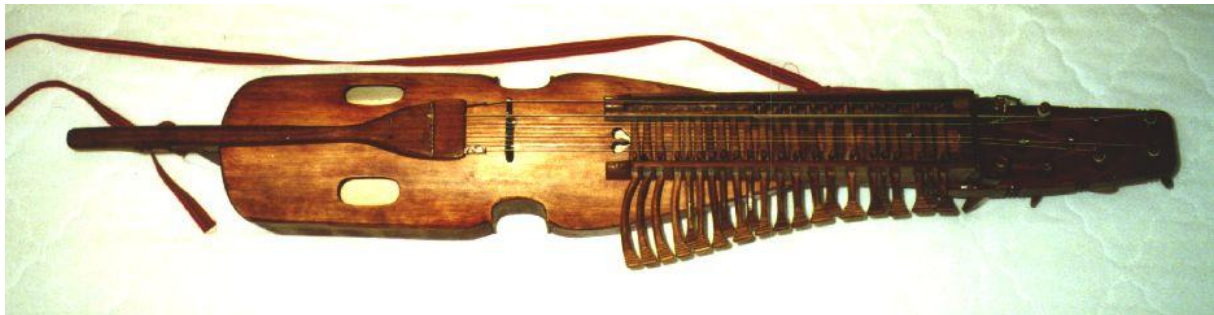
Han var även strömmingsfiskare, fisket skötte han från sin sjöbod i Billhamn, vilken ännu ska finnas kvar. Från Carl "Byss-Calle" Ersson Bössa sägs de flesta ännu spelade gamla storpolskor härstamma. Som nyckelharppspelande spelman var han självlärd, ingen i hans släkt var spelman, han kan dock fått vägledning av klockaren Johan Örnmark som hjälpte "både hög och låg" och fick erkännande av ärkebiskopen för sitt ungdomsarbete i Älvkarleby.

Byss-Calle var berömd för sitt utmärkta spel och anlidades alltid till större tillställningar i socknarna runtom, det var bröllop, juldanser och större slätterkalas. Enligt sägnen spelade han bäst när han var lite berusad, och ofta gjorde han då många fina krumelurer i sina polskor, alltid musikaliskt vackra.

Det finns många berättelser om Byss-Calles övernaturliga förmåga att inverka på människor och ting. Det hände mer än en gång att både bord och stolar dansade med, när han var riktigt i "taget" med att spela. Det berättas att han hade tre harpor, vilka han brukade ha hängande på väggen. När han skulle på en spelning brukade han gå fram till dem och fråga: "Vilka av er vill ut?", och då "sjöng det" i den harpa som ville bli spelad den kvällen, och den tog han då med sig. En gång skulle Byss-Calle och en annan känd Upplands-spelman, som kallades "GulamålaViten", spela tillsammans vid ett bröllop i Löfsta. Under vigseln i kyrkan stod spelmännen med sina nyckelharpor utanför, beredda

att klämma i med brudmarschen, när bröllopståget kom ut ur kyrkan. De hade kommit överens om att inte förstöra för varandra; men just som brudföljet kom ut, och spelmännen stämde upp brudmarschen, började taglen i Byss-Calles stråke att ramlar bort, det ena efter det andra, till sist allihop. Men Byss-Calle var beredd, han drog fram en annan stråke ur stövelskäftet, och nu gick det bra tills de kom till bröllopgården. Sedan alla fått mat och dryck började dansen, men mitt under brudpolskan gick storbas-strängen på Byss-Calles harpa sönder. Han var emellertid redo även denna gång. En sådan sträng som storbasen brukar i vanliga fall hålla ända till 10 år, och Byss-Calle hade kort före bröllopet satt på en ny storbas-sträng. Han låtsades emellertid som ingenting, utan satte helt lugnt på en ny sträng, och så fortsattes spel och dans till dess Gulamåla-Vitens harpa helt plötsligt ramlade ned på golvet i bara spillror. Då blev Gulamåla-Viten arg, sprang upp från stolen och slog hop sina händer framför Byss-Calle. Detta hade till följd att denne blev alldeles stel och inte kunde röra så mycket som ett finger. Han bad då en av de närvarande att ta fram en liten flaska, som han hade i sin ficka, och ge honom en droppe. Sedan han fått detta, kryade han så småningom till sig, och det dröjde inte länge förrän dansen var i full gång igen. Gulamåla-Viten var nu utan harpa och gick ifrån bröllopgården.

Nyckelharpa av den typ "Byss-Calle" spelade på, s.k. kontrabasharpa.

Vid ett annat bröllop i Älvkarleby hade man lejt en annan musikanter, som skulle spela fiol ihop med Byss-Calle. Brudföljet ställde upp utanför kyrkan men just som spelmännen satte i med brudmarschen, flög alla knapparna ur fiolspelarens byxor, så att han i all hast måste släppa instrumentet och springa bakom kyrkväggen för att ordna sin klädsel. På det bröllopet fick Byss-Calle sedan spela ensam.

Byss-Calle hade ofta djur och naturnamn på sina polskor. En kallade han "Storsvarten" som sägs ha tillkommit när en svart häst en gång inte ville dra sitt lass uppför den branta brobacken vid Carl XIII:s bro. Då satte sig Byss-Calle upp på lasset och spelade denna polska, och då blev hästen så upplivad, att han drog upp sitt lass.

Historien om hur Byss-Calle med sitt spel fick hästar att orka upp med sina lass i brobacken berättas också på följande sätt: En skara förbönder från Hälsingland kom till Älvkarleby på väg till Distingsmarknaden i Uppsala. När hästarna inte orkade upp i brobacken satte Byss-Calle sig upp på den första foran och satte i gång med att spela en sprittande polska, vilket gjorde att hela raden av foror kom upp för backen. Men Byss-Calle hade sagt till mannen som satt bredvid honom på lasset, att när alla hade kommit uppför branten skulle han rycka stråken ur Byss-Calles hand, annars skulle det gå gale. "Det var bra att du tog stråken i rätt tid, annars hade jag fått spela ihjäl mig", sade Byss-Calle till körkarlen.

Han anges även som fördelsman, dvs. det finns ett kontrakt som garanterar honom fri bostad och andra naturaförmåner. Det fick han troligen av sin bror istället för sin arvslott i gården efter faderns bortgång. Han fick dessutom genom ett testamente även ärva sin moster Christina som ägde ett hus på den mark Byss-Calle fått i arvet efter föräldrarna; hus och lite mark gjorde att han blev småbrukare på en arvsdel i föräldrahemmet. Carl bor också kvar på gården i hela sitt liv.

År 1826 dör Carls bror bonden Anders Bössa, Carls gamla mor blir åter ansvarig för gården. Både hon och en av Carls systrar åtnjuter nu fattigdel. 2 år senare gifter sig den 45-årige Carl med den 6 år yngre Brigita Wahlberg. Brigita är änka efter den drunknade skolmästare Carlsson och tar med sig 4 barn mellan 4 och 12 år till gården. Även Margita har åtnjutit fattigdel sedan hennes man dog och barnen har varit placerade på barnhus. De får knappt 9 månader efter giftermålet sonen Johannes, det enda barnet Carl kommer att få. Även Johannes blir spelman i vuxen ålder.

Bonden Lars Öbrink tar så småningom över gården, men eftersom fördelskontraktet alltid följer gården bor Carl med familj kvar på Lars Öbrinks bekostnad. När Carl dör av slag 1847 bor han tillsammans med sin fru Brigita, styvsonen Carl Eric och sonen Johannes med adress Östanå No.7. Carl skrivs i dödsboken som Carl Ersson Bossard. Han blev 67 år gammal.

Vid Billudden där även Byss-Calle hade ett båthus.

Carls son Johannes ärver sin fars enda kvarvarande nyckelharpa. Vid Johannes död 1874 auktioneras den ut och köps då av Olov Boberg i Östanå. Man trodde länge att harpan var borta för alltid, Olov Boberg vägrade att ens visa harpan för någon och vid sin död fanns den inte i hans ägo. Men i mitten av 1900-talet dök den åter upp, nu i Uppsala hos boktryckare R. Zaine. Efter att äktheten intygats av experter restaurerades harpan av Eric Sahlström och skänktes till Älvkarleby hembygdsförening år 1952 där den nu finns.

Källförteckning:

Lars Erik Larsson: Uppländska Spelmän under 4 århundraden (1980)

Sven Sjöberg, Sockenkrönika Söderfors (1984)

www.alvkarleby.se

Älvkarleby. En hembygdsbeskrivning. av A.N. Zandén, alvkarleobruk.tripod.com

www.folkmusikfesten.nu

Kyrkböcker via Arkiv Digital:

Älvkarleby C:2 (1760-1801) Bild 77

Älvkarleby AI:4 (1774-1785) Bild 80 / sid 72

Älvkarleby AI:5 (1785-1793) Bild 59 / sid 54

Älvkarleby AI:6 (1794-1801) Bild 71 / sid 63

Älvkarleby AI:7 (1802-1809) Bild 77 / sid 69

Älvkarleby AI:8 (1810-1819) Bild 85 / sid 78

Älvkarleby AI:9 (1818-1824) Bild 83 / sid 75b

Älvkarleby AI:10 (1824-1831) Bild 111 / sid 98

Älvkarleby EI:1 (1823-1860) Bild 12 No.4

Älvkarleby AI:11 (1831-1836) Bild 111 / sid 102

Älvkarleby AI:13 (1836-1840) Bild 179 / sid 174

Älvkarleby AI:14 (1841-1845) Bild 150 / sid 145

Älvkarleby AI:15 (1846-1850) Bild 158 / sid 153

Älvkarleby F:2 (1841-1861) Bild 26 / sid 21 No.1

m.fl.

Slängpolska efter Byss Kalle (#32 in 57 Låtar efter Byss-Kalle)

Trad. efter Byss-Kalle

♩ = 102

The musical score is presented in four staves. The first two staves show the main melody in a 3/4 time signature with a key signature of one sharp (F#). The melody consists of eighth and sixteenth notes, with some triplet markings. The last two staves show a variation or accompaniment of the melody, also in 3/4 time with a key signature of one sharp. The piece ends with a double bar line and repeat dots.